

'VOORHOEDE VAN AJAX SPEELT MEISJES- VOETBAL'

GENDER EN VOETBAL

Annelies Knoppers

'Ajax team plays like women'. Gender and soccer

Sport has received a considerable amount of scholarly attention as a gendered cultural practice but most of the focus has been on women. Relatively little attention has been paid to the ways in which sport reinforces and contests the construction of masculinities. Since a national sport such as soccer/football is constructed as a male sport in a visible and public manner, it stands in a unique position with respect to the structure of hegemonic masculinity. In this article I explore the extent to which three aspects of the structure of hegemonic masculinity - heterosexuality, hierarchy and violence - are constructed, reinforced and contested in the (re)presentation of soccer/football.

Voetbal krijgt in Nederland veel aandacht, zowel van de bevolking als van de media. Voetbal is een volkssport en maakt deel uit van het cultuurgood.¹ De krant van maandag bestaat meestal uit twee delen: één deel is gewijd aan nieuws over de politiek, de samenleving, binnen- en buitenland, het weer en de televisieprogramma's; het tweede deel bestaat vaak geheel uit nieuws over sport. Daarbij wordt de meeste aandacht besteed aan de voetbalwedstrijden van het voorgaande weekeinde. In tegenstelling tot deze overvloed aan aandacht van 'het volk' voor voetbal, is er nog relatief weinig wetenschappelijke aandacht voor (volks)sport als een vorm van cultuur en voor de verhouding tussen gender en sport in het algemeen, en die tussen gender en voetbal in het bijzonder. In het themanummer over 'mannelijkheid' van het *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* bijvoorbeeld kwam sport niet aan de orde (Bussemaker, Hermes & Tonkens, 1995).

Een sociale praktijk als sport verdient echter wetenschappelijke aandacht. Sport is een van de weinige cultuurfenomenen die formeel zijn georganiseerd op basis van gender én lichamelijke prestaties. Sport is een arena waar in het openbaar prestatie, concurrentie, dominantie en controle geuit worden en betekenissen krijgen. De invloed van deze (re)presentaties reikt tot ver buiten het sportstadion (zie bijvoorbeeld Connell, 1990; Hargreaves, 1994; Messner, 1988). Voetbal is een van de Nederlandse volkssporten en wordt voornamelijk gepresenteerd als een mannensport. In dit artikel zal ik kijken naar de sociale betekenissen die aan voetbal worden gegeven en hoe zij gerelateerd worden aan definities van mannelijkheid. Hoe construeren, versterken en bevragen de betekenissen die aan een volkssport als voetbal gegeven worden, de structuur van mannelijkheid? Ik bespreek

dit door drie dimensies die verbonden worden met mannelijkheid - heteroseksualiteit, superioriteit en geweld - te plaatsen in de context van het voetbal. Ik doe dit aan de hand van Connells theorie over gender (1987; 1990; 1995; 1998). Daarbij maak ik gebruik van de resultaten van onderzoeken over trainerscultuur (Knoppers & Bouman, 1996; 1998), over beeldvorming van jongeren over vrouwen- en mannenvoetbal (Knoppers & Elling, 1999b) en over sportmedia (Knoppers & Elling, 1999a).

Connells theorie over de structuur van gender

Connell stelt in zijn theorie over de structuur van gender en in het bijzonder van mannelijkheid dat er verschillende vormen van mannelijkheid zijn. Eén daarvan heerst en is het meest begeerd; het is datgene wat veel mannen, individueel en collectief, willen worden of zijn. Deze vorm van mannelijkheid noemt Connell hegemoniale mannelijkheid. Ze is hegemoniaal omdat er een overeenkomst is op collectief en soms ook individueel niveau tussen de geïnstitutionaliseerde macht en dit culturele ideaal. Hegemoniale mannelijkheid is niet precies te definiëren, omdat de definitie tijd- en contextgebonden is. In de huidige westerse wereld zijn mannen die (economisch) succesvol, wit en op een zichtbare manier heteroseksueel zijn de ideale representanten van deze vorm van mannelijkheid. Andere vormen van mannelijkheid, zoals die van zwarte en homomannen bijvoorbeeld, noemt Connell 'ondergeschikte' of gemarginaliseerde mannelijkheden.

Hegemoniale mannelijkheid is geen vaste identiteit, maar een dynamische sociaal-relationale vorm die met macht is verbonden. Hegemoniale mannelijkheid is niet eenduidig en wordt voortdurend

ge(re)construeerd in relatie tot de huidige heersende definitie van vrouwelijkheid² en tot ondergeschikte of gemarginaliseerde mannelijkheden. Hegemoniale mannelijkheid is ook een veranderlijke structuur die voor veel mannen die er geen exponenten van zijn, toch winst oplevert, zoals ik in dit artikel zal laten zien. Omdat hegemoniale mannelijkheid geen identiteit is maar een machtsgebonden constructie, heeft zij niet alleen betrekking op witte, heteroseksuele en economisch bevoorrechte mannen, maar wordt zij ondersteund door een groot deel van de westerse samenleving. Connell (1995) noemt deze ondersteuning 'complicity'.³ Het ondersteunen van hegemoniale mannelijkheid is een configuratie van handelingspraktijken waarvan ik voorbeelden zal geven.

Connells theorie over de structuur van mannelijkheid is behulpzaam voor degenen die naar sport kijken vanuit een sociologische invalshoek, omdat Connell het lichaam en lichamelijke praktijken ziet als belichaming van gender. In de constructie van hegemoniale mannelijkheid speelt het lichaam een centrale rol, omdat wat het doet/kan (als subject) vaak gerepresenteerd wordt als 'natuurlijk' (Lorber, 1993). Connell beweert dat hegemoniale mannelijkheid ondersteund wordt door betekenissen die aan het sportende lichaam worden gegeven. Sport en het mannelijk lichaam zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De betekenissen die aan het mannelijke sportende lichaam worden gegeven staan in tegenstelling tot de heersende associatie van vrouwen met het 'natuurlijke' en mannen met het 'geestelijke'. Deze tegenstelling zegt iets over de unieke kant van sport als een sociale praktijk (Kane, 1995; Lorber, 1993).

Connell en anderen (zoals Hall, 1996; Hargreaves, 1994; Messner, 1988) stellen dat beelden en representaties van het mannelijke sportende lichaam als van 'natuur' sterk, gespierd en krachtig in deze eeuw een toenemende ideologische betekenis en waarde gekregen hebben. De sterkste man is momenteel sterker dan de sterkste vrouw, waardoor de vanzelfsprekendheid heerst dat *alle* mannen sterk zijn en sterker dan vrouwen. Deze relationele fysieke superioriteit wordt vertaald in een algemene superioriteit. De huidige betekenissen die aan sport gegeven worden, laten de complexiteit en contradicties van de structuur van hegemoniale mannelijkheid zien (Sabo & Jansen, 1992). In het betekenis geven aan een (mannelijke) volkssport worden hegemoniale idealen van mannelijkheid aangehaald. Alle topvoetballers belichamen hegemoniale mannelijkheid maar, zoals ik zal laten zien, zij bevat contradicties. In veel landen worden aspecten van hegemoniale mannelijkheid versterkt of ondersteund door de betekenissen die aan volkssport worden gegeven. Tegelijkertijd is een

volkssport een plek waar de definitie van hegemoniale mannelijkheid constant wordt bevestigd.

Volkssport als een bevestiging van mannelijke viriliteit (heteroseksualiteit)

Connell beschouwt heteroseksualiteit als een sleutelkenmerk van hegemoniale mannelijkheid (1987; 1995). Mannen kunnen hun verbondenheid met hegemoniale mannelijkheid 'bewijzen' door hun heteroseksualiteit te tonen. De (moderne) sport werd georganiseerd in de negentiende eeuw om jongens tot heteroseksuele mannen te maken en tegelijkertijd om de zogenaamde feminisering van de maatschappij tegen te gaan (Hargreaves, 1994; Messner & Sabo, 1994). Dit verband tussen mannelijke heteroseksualiteit en sport werd gezien als vanzelfsprekend of 'natuurlijk', omdat heteroseksualiteit geassocieerd werd met het 'natuurlijke' (sportende) lichaam. Deze associatie tussen sport en heteroseksualiteit heerst nog steeds (Cahn, 1994; Griffin, 1998). Volgens mij wordt een volkssport als voetbal gebruikt om mannelijke 'viriliteit' die aan heteroseksualiteit wordt gekoppeld, te bevestigen.⁴

De heersende vorm van vrouwelijkheid ('emphazed femininity') wordt geconstrueerd in relatie tot de heersende vorm van mannelijkheid (Connell, 1987). (Sportende) mannen hebben heteroseksuele vrouwen nodig om hun heteroseksualiteit te bevestigen. Toen de beroemde basketballer Magic Johnson bekendmaakte dat hij HIV-positief was, legde hij de schuld bij de 'vele vrouwen' die rond het stadion hangen en zich beschikbaar stellen aan de mannelijke topsporters. Op deze manier 'bewees' hij dat hij heteroseksueel, dus viriel was (King, 1993).⁵ Wesley Ton, die er aan het einde van zijn carrière als enige (zwarte) Nederlandse mannelijke voetballer voor uitkwam homo te zijn, zegt over de cultuur van profvoetbal: 'Machogedrag en vrouwen voeren er de boventoon. Zodra de voetballers bij elkaar zijn, wordt het plat en gaat het over vrouwen en wippen.' (*Algemeen Dagblad*, 25 februari 1997). De heterocultuur in een mannelijke volkssport uit zich in misogynie en anti-homogruppen in gesprekken in de kleedkamer, op het veld en in de bus (Curry, 1991; Kane & Disch, 1993). Mannelijke sporters hebben vrouwen nodig om hun heteroseksualiteit te bewijzen en ze doen dit door vrouwen tot seksobject te maken.

Voetbal wordt dus uitsluitend met heteroseksuele mannelijkheid geassocieerd. Dit gebeurt ten eerste, omdat relatief weinig topvoetballers laten weten homo te zijn en dan vaak pas aan het einde van hun carrière.⁶ Ten tweede worden mannen die niet goed kunnen voetballen en/of niet geïnteresseerd zijn in volkssport vaak 'mietjes' genoemd.

Lichamelijke omgangsvormen in een homosociale setting

Al maken weinig voetballers zich bekend als homo, toch kunnen ze zich op het veld omgangsvormen permitteren die daarbuiten als homogedrag worden getypeerd. Volgens Pronger (1990) wordt zulk gedrag niet als homogedrag getypeerd door spelers, toeschouwers, supporters en media omdat mannelijkheid in een volkssport bijna synoniem is met heteroseksualiteit. De mythe dat alle voetballers heteroseksueel zijn geeft mannelijke sporters de ruimte om onder de noemer teamgeest te genieten van de lichamelijke en emotionele intimiteit van sport (Griffin, 1998). Deze omgangsvormen worden toegejuicht en zeker niet in twijfel getrokken door de toeschouwers en supporters van mannenvoetbal. Pronger typeert dit als voyeurisme. De sterk heteroseksuele cultuur rondom een mannelijke volkssport komt volgens Pronger deels voort uit een (on)bewuste poging van mannen om de homo-erotische aspecten van sport onzichtbaar te houden. Volgens hem mogen mannelijke sporters relatief veel lichamelijke affectie tonen, omdat ze elkaar ook (letterlijk) te lijf gaan. Dit negeren en ontkennen van de aantrekkingskracht tussen mannen en van (mooie) gespierde mannelijke lichamen wordt in de sportcontext dan omgezet in geweld van mannen tegen mannen (Kaufman, 1987).

Zoals Connell (1998) aangeeft, worden er binnen instituties grenzen gecreëerd die representanten van hegemoniale mannelijkheid onderscheiden van die van gemarginaliseerde mannelijkheden (Majors, 1990). Dit geldt ook voor de expressie van emoties in mannelijke sport. Er zijn grenzen aan de toegestane lichamelijke omgangsvormen in mannelijke volkssporten. Deze worden geassocieerd met etniciteit of huidskleur. Isaiah Thomas en Magic Johnson waren twee zwarte topprofbasketballers in de Verenigde Staten die elkaar altijd een zoen gaven voordat een wedstrijd waarin ze tegen elkaar speelden, begon.⁷ Het zoenen werd meestal afgedaan als iets van de 'zwarte' cultuur. De commentatoren deden er altijd een beetje lacherig over. Maar ook in Nederland wordt de mate van lichamen contact tussen mannelijke voetballers gekoppeld aan etniciteit. Nicole Baartman (1995) beschrijft in het artikel 'Huilen, knuffelen, aaien, flikflooiën, zoenen en graaien' in *de Volkskrant* de lichamelijke manier waarop mannelijke voetballers met elkaar omgaan. Ze beweert dat deze vorm van lichamencontact tussen mannelijke voetballers toeneemt en schrijft deze omgangsvormen voornamelijk toe aan de invloed van de 'repatrianten uit Italië' en aan voetballers van Surinaamse afkomst. 'Stoere' (dus witte) Nederlandse jongens/mannen doen dit volgens haar niet.

In hoeverre is er een verschil tussen zwarte en wit-

te mannelijke sporters in emotionele en lichamelijke expressiviteit? Majors (1990) concludeert in een onderzoek naar de betekenis die sport voor de zwarte gemeenschap in de Verenigde Staten heeft, dat Amerikaanse volkssporten meer ruimte bieden aan zwarte sporters dan aan witte mannen voor emotionele expressiviteit. De expressieve houding van zwarte sporters noemt hij 'cool pose'. Segal (1993) beweert dat deze expressieve uitdrukkingen van zwarte mannelijkheid meer aansluiten bij de huidige westerse constructie van vrouwelijkheid (emphasized femininity) dan bij hegemoniale mannelijkheid. Haar bewering sluit aan bij de resultaten van een onderzoek naar gender en etniciteit in de Nederlandse sportmedia (Knoppers & Elling, 1999a). Hieruit blijkt dat er een trend in de media is om zwarte mannelijke sporters te 'feminiseren'. In hoeverre is deze feminisering een manier om onderscheid te maken tussen witte en zwarte mannelijkheid? Of geven de heersende stereotypen over de hyperheteroseksualiteit van zwarte mannen hen juist meer ruimte om affectie te tonen? In verschillende Amerikaanse media-affaires rondom bekende zwarte (ex)sporters zoals Magic Johnson en O.J. Simpson speelden gender, etniciteit en seksualiteit een belangrijke rol. Zwarte mannelijke sporters bleken vaak bij voorbaat verdacht (bijvoorbeeld van verkrachting) vanwege de dominante ideologie waarin aan zwarte mannen een oncontroleerbare seksuele energie en agressie worden toegeschreven (Harper, 1996). Krijgen zwarte mannelijke sporters daarom meer ruimte voor het vertonen van affectie?

Mogelijk worden zwarte mannelijke sporters niet alleen expressiever gerepresenteerd en krijgen ze meer ruimte voor expressiviteit maar is hun expressiviteit ook een voorbeeld van 'agency'. Zwarte mannelijke sporters nemen die ruimte zelf. Majors (1990) beweert dat de 'cool pose' van deze sporters een vorm van verzet is tegen het racistische karakter van de sport en de maatschappij. Het is hun manier om de structuur van hegemoniale mannelijkheid en hun eigen marginalisering te bevechten. Majors laat zien hoe in volkssporten alles wordt gedaan om de emotionele en lichamelijke expressiviteit van (mannelijke) sporters formeel te reguleren, zoals het creëren van regels die bepalen hoe sporters zich (niet) mogen gedragen na het scoren van een goal. Hij beweert dat zulke regels vooral op zwarte sporters zijn gericht. Dat zulke regels gecreëerd moeten worden is een voorbeeld van het dynamische karakter van hegemoniale mannelijkheid en de rol die heteroseksualiteit daarin speelt. Het wordt bevraagd en tegelijkertijd beschermd. Al worden alle mannelijke voetballers 'beschermd' tegen homo-identificatie door de sterke heteroseksuele betekenis die aan volkssport gegeven

wordt, toch schijnt er minder ruimte te zijn voor lichamelijke affectie in de definitie van hegemoniale mannelijkheid dan in een gemarginaliseerde vorm als zwarte mannelijkheid. Dit geeft aan hoe het geven van betekenis aan een mannelijke volkssport niet eenduidig is maar contradicties behelst.

Volkssport: een plek voor bevestiging van hiërarchische verhoudingen

Karakteristiek voor een volkssport zoals voetbal is dat vrouwen en homomannen bijna uitgevlakt worden.⁸ Eerder heb ik al laten zien dat homomannen onzichtbaar zijn in het profvoetbal. Hetzelfde geldt voor vrouwen. Het Nederlandse voetbal heeft een sterk mannelijk imago: 93,8 procent van de beoefenaars zijn jongens en mannen (KNVB, 1997). Mannen zijn ook oververtegenwoordigd in de technische, kader- en beleidsfuncties in de voetbalwereld. Het aantal vrouwelijke voetbaltrainers met diploma's was in 1995 bijvoorbeeld 79 tegenover 10.000 gediplomeerde mannen (Stol, 1995). Ten dele is deze grotere betrokkenheid van mannen en jongens bij voetbal toe te schrijven aan de gegenderde constructie van voetbal. Voetbal wordt geconstrueerd als een sport die veel kracht en snelheid vraagt. Nederlandse trainers, betrokken bij een onderzoek naar de trainerscultuur, verklaren het geringe aantal vrouwelijke voetballers en trainers door te wijzen naar het 'feit' dat de lichamen van vrouwen niet zo geschikt zijn voor de sport: ze zijn niet snel of sterk genoeg (Knoppers & Bouman, 1996). Voetbal wordt door hen gezien als een sport die veel kracht vraagt. Gebrek aan kracht is een van de voornaamste redenen waarom vrouwen niet goed zouden kunnen voetballen en vrouwenvoetbal 'niets' is. Een trainer betrokken bij dit onderzoek vat dit als volgt samen: 'Als ik ooit een dochter krijg en ze zou zelf willen gaan voetballen dan mag dat, maar ik zou het niet stimuleren, pushen. Het vrouwelijk lichaam is beter voor andere sporten. Voetbal is nu eenmaal mannelijk. Op turnen na zijn eigenlijk alle sporten echt mannelijk. Mannen zijn krachtiger, sneller, technisch beter' (Knoppers & Bouman, 1996, p. 92).

De meerderheid van de jongens (van 15 tot 18 jaar) die voetballen bij de jeugd en die betrokken waren bij een onderzoek naar beeldvorming over trainers zijn het eens met deze samenvatting (Knoppers & Elling, 1999b, pp. 8-9). Ze vinden dat vrouwen 'het fysiek en de snelheid' missen om goed te kunnen spelen. 'Vrouwen hebben een andere lichaamsbouw en kunnen niet zo goed voetballen.' Het niveau zou zoveel lager zijn. 'Zelfs mijn moeder zou echt niet naar vrouwenvoetbal gaan kijken, maar wel naar mannenvoetbal.'

Meisjes die voetballen denken hier anders over en delen deze heersende opvattingen niet (Knoppers &

Elling, 1999b, p. 9). 'Als je het [vrouwenvoetbal] meer zou laten zien dan zouden misschien meer vrouwen op het voetbal afkomen.' Meisjes zien dus dat voetbal als een mannenterrein in stand wordt gehouden en bieden enige weerstand tegen de mannelijke hegemonie door de verklaring te zoeken in structurele aspecten.

Het voetballen zit echter niet in de mannelijke genen. In de Verenigde Staten is bijvoorbeeld meer dan de helft van het aantal voetballers vrouw (Sugden, 1994). De uitleg die Sugden (1994, pp. 248-249) geeft voor de hoge waardering voor vrouwenvoetbal in de Verenigde Staten, is een goed voorbeeld van de sociale constructie van sport. Hij beweert dat het makkelijk was voor vrouwen om betrokken te worden bij de sport en hoge prestaties te leveren, omdat mannenvoetbal in de Verenigde Staten relatief weinig traditie heeft opgebouwd en omdat mannenvoetbal geen status als volkssport heeft. Ironisch genoeg wordt voetbal daar beschouwd als een *vrouwensport* en wordt mannenvoetbal gemarginaliseerd doordat meer vrouwen dan mannen voetbal spelen en Amerikaanse vrouwen er zo goed in zijn. De volkssport is daar niet voetbal (soccer) maar Amerikaans football. 'Echte mannen' spelen Amerikaans football waar de vrouwelijke lichaamsbouw te zwak voor zou zijn; geweld is een belangrijk kenmerk ervan (Théberge, 1993). Het aantal meisjes en vrouwen in de Verenigde Staten dat football speelt is onbeduidend. Vrouwen spelen wel ijshockey, de Canadese volkssport, maar met andere regels zodat het spel minder 'kracht' vraagt. Het wordt gezien als een inferieure vorm van hockey (Théberge, 1998).

Een volkssport wordt dus tot een hetero-mannelijke sport gemaakt en homomannen en vrouwen worden daar ongeschikt voor gevonden. Verschillende sociologen hebben aangetoond hoe een verschuiving heeft plaatsgevonden van het negeren van vrouwen-sport naar het gebruik ervan om de superioriteit van mannen te onderstrepen (Hall, 1996; Messner, 1988; Théberge, 1993). Vrouwelijke deelnemers zijn zichtbaarder dan een eeuw geleden in zogenoemde 'kracht- en snelheidssporten', maar hun prestaties worden nu gebruikt om de lichamelijke superioriteit van mannen te versterken (Messner, 1988). Deze verschuiving van onzichtbaar naar zichtbaar maar inferieur is opnieuw een illustratie van het dynamische karakter van de structuur van hegemoniale mannelijkheid. De sportmedia spelen een belangrijke rol in deze verschuiving in betekenisgeving. Televisiekijkers worden eraan herinnerd dat de prestaties van vrouwen 'minder' zijn dan die van mannen (Kane, 1995). Voetballers die slecht spelen zijn 'mietjes' of spelen als 'meisjes'.⁹ In april 1997 kopte *de Volkskrant*: Voorhoede van Ajax speelt meisjesvoetbal. Dit was niet als compliment bedoeld.

De meeste (hetero)mannen profiteren van deze manier van betekenis geven aan een volkssport (Messner & Sabo, 1994). De manier waarop voetbal wordt geconstrueerd geeft (hetero)mannen de kans zich te identificeren als een superieure klasse ten opzichte van homomannen en vrouwen. Mannen worden op een indirecte manier versterkt in hun mannelijkheid door hun identificatie met het vertoon van mannelijke lichamelijke competentie en agressie in het profvoetbal (Nelson, 1994). Uit interviews met zwarte en witte Amerikaanse mannen over 'mannelijkheid' blijkt dat veel van hen van Amerikaans football houden en ernaar kijken juist omdat vrouwen het niet spelen. Zelf kunnen ze het meestal ook niet (Messner, 1992). Dit onderzoek laat ook zien hoe zwarte mannen zich identificeren met dit aspect van hegemoniale mannelijkheid. Deze (geconstrueerde) superioriteit van mannen ten opzichte van vrouwen wordt voortdurend benadrukt in de (re)presentatie van sport, vooral in voetbal.

Zoals ik al eerder heb aangegeven wordt hegemoniale mannelijkheid niet alleen versterkt door de (re)presentatie van sport maar wordt deze tegelijkertijd bevraagd. Sport wordt ge(re)presenteerd als een plek waar mannen superieur zijn ten opzichte van vrouwen, maar hoe zit het dan met de representatie van gemarginaliseerde mannelijkheid, zoals die van zwarte mannen? Uit onderzoek onder zwarte mannelijke topsporters blijkt dat zwarte mannen zich identificeren met de hegemoniale mannelijkheid die heerst in topsport (Majors, 1990; Messner, 1992; Wiggins, 1997). Tegelijkertijd ondergraven de aanwezigheid en goede prestaties van zwarte sporters de associatie van hegemoniale mannelijkheid met het witte mannelijke lichaam.

Toch blijkt ook hier dat de structuur van hegemoniale mannelijkheid moeilijk te veranderen is. In de (re)presentaties van mannelijke sporters worden verschillen gecreëerd op het gebied van betekenisgeving aan lichamelijke 'superioriteit'. Deze betekenisgeving gebeurt vooral in de verslaggeving van mannensport waarbij zwarte en witte mannen betrokken zijn. Het zwarte mannelijke sportende lichaam versterkt het beeld van sterke mannen en tegelijkertijd worden er ook negatieve betekenissen aan gegeven (Harper, 1996; Parker, 1996). Witte mannelijke sporters worden voornamelijk afgeschilderd als sterk en intelligent; bij berichtgeving over zwarte mannelijke sporters wordt meer accent gelegd op hun (bovenmenselijke) fysieke capaciteiten en is de berichtgeving meer gericht op 'entertainment' (Dufur, 1997; Knoppers & Elling, 1999a; Sabo & Jansen, 1992). De atletische kwaliteiten van zwarte mannen worden door de media vaak geïnterpreteerd als iets natuurlijk (waar ook seksuele aantrekkingskracht bij hoort). Zwarte

mannen worden geconstrueerd als sporters die er relatief weinig voor hoeven te doen om goed te zijn. Men gaat ervan uit dat zwarte mannen, vergeleken met witte heteromannen, van 'natuur' betere sporters zijn. Wiggins (1997) stelt dat de erkenning van de lichamelijke superioriteit van zwarte mannen het voor witte mensen makkelijker maakt vast te houden aan de opvatting van zwarte intellectuele inferioriteit. Het lijkt dan alsof witte mannen harder moeten werken om succesvol te zijn in sport en het succes van zwarte mannen kan makkelijker weggeschreven worden. De prestaties van zwarte mannelijke sporters leveren zo geen voordelen op voor zwarte mannen buiten de sport. De structuur van hegemoniale mannelijkheid is niet zozeer gekoppeld aan prestaties en succes maar meer aan het (hetero)man zijn en wit zijn. Zo kan sport nog steeds een belangrijke rol spelen bij het versterken van de hiërarchie die een kenmerk is van hegemoniale mannelijkheid, ook al neemt het aantal zwarte (mannelijke) sporters toe. Deze verschillen in representatie van mannelijke sporters tonen de contradicties aan die inherent zijn aan de pogingen om eenduidige betekenissen toe te schrijven aan mannelijke sporters.

De manier waarop de hiërarchie verbonden aan hegemoniale mannelijkheid wordt gecreëerd, versterkt en bevochten in de sportcontext is dus afhankelijk van positie: welke sociale groep is zichtbaar en wie wordt vergeleken met wie? Zoals we eerder gezien hebben, bevestigt de onzichtbaarheid van homovoetballers het beeld van de fysieke superioriteit van heteromannen. De toenemende aanwezigheid van vrouwelijke¹⁰ en zwarte mannelijke sporters ondermijnt het idee dat sport een witte (hetero) mannen-aangelegenheid zou zijn, maar tegelijkertijd worden er verschillen gecreëerd in de representatie van deze sporters die de structuur van hegemoniale mannelijkheid wederom versterken. Wanneer het over vrouwensport gaat, dan staat de (superieure) lichamelijke kracht van mannen tegenover vrouwen centraal; wanneer het over mannensport gaat, ligt er meer accent op de lichamelijke van zwarte mannen en op mentale aspecten van witte mannen. Dit is natuurlijk niet eenduidig het geval. Onderzoek naar de berichtgeving in de Nederlandse media laat zien dat vrouwen en zwarte sporters ook als bekwame en sterke sporters gepresenteerd worden (Knoppers & Elling, 1999a). Dit betekent een grote verandering sinds het begin van de eeuw. Tegelijkertijd echter worden vrouwelijke topsporters ook gepresenteerd als afhankelijk van mannen en worden zwarte mannen gerepresenteerd als bovennatuurlijk. In die zin blijven witte heteromannelijke voetballers de ideale representanten van hegemoniale mannelijkheid. De verschillen en betekenissen die gecreëerd worden, zijn

een deel van het heersende vertoog over sport en gender (Hall, 1996).

In hoeverre zijn de betekenissen die aan de sportieve prestaties van het lichaam gegeven worden cruciaal voor het instandhouden en bevragen van de huidige structuur van hegemoniale mannelijkheid buiten de sport? Vormen van 'natuurlijke' superioriteit worden nu nog gecreëerd in de presentatie van een volkssport die de hiërarchie vaak in stand houdt. Deze hiërarchie tussen mannen onderling wordt niet alleen op figuurlijk niveau bevochten, maar ook in de letterlijke zin. Volkssport is ook een plaats waar mannen vechten met andere mannen.

De volkssport als een plek voor geweld van mannen tegen mannen

Connell stelt dat het geweld van mannen tegen mannen één van de kanten is van de huidige constructie van hegemoniale mannelijkheid (1987; 1995). Een volkssport, vooral een teamsport, is een plek waar dit geweld niet alleen voorkomt, maar waar het ook vaak gelegitimeerd en/of geconstrueerd wordt als een 'natuurlijk' onderdeel van sport en van de sporters zelf. Hooliganisme is bijvoorbeeld een bekend fenomeen in landen waar voetbal de volkssport is (Murphy, Williams & Dunning, 1990). In Nederland bijvoorbeeld, worden speciale treinen (waar weinig meer in kan worden afgebroken) ingezet om de (mannelijke) supporters naar de wedstrijd te brengen. Tijdens de wedstrijd krijgen zwarte voetballers veel te verdragen van de 'supporters' die regelmatig racistische en antisemitische leuzen zingen en bananenschillen naar hen gooien. Ondanks de aanwezigheid van politie en de oproepen van burgemeesters breekt er vaak geweld uit; mannen vechten tegen andere mannen, meestal buiten het stadion. Niet alle mannen die naar voetbalwedstrijden gaan zijn betrokken bij dit geweld, maar dit hooliganisme is al langer gaande. Het lijkt misschien alsof dit geweld niets meer met voetbal te maken heeft, vooral als het buiten het stadion voorkomt, maar het is een verschijnsel in de context van mannenvoetbal en niet in de context van vrouwenvoetbal, popfestivals, schaakwedstrijden, andere sporten en ook niet van het mannenvoetbal van de Gay Games. Het is een verschijnsel dat gekoppeld wordt aan een (hetero)mannelijke (team)volkssport. Aan het indammen van dit geweld wordt nu wel iets gedaan, maar er wordt weinig ophef gemaakt over het feit dat dit geweld in Nederland voornamelijk wordt uitgeoefend door witte jongere mannen in de context van mannenvoetbal.

In (de weinige) westerse landen waar voetbal *niet* de volkssport is, komt ook geweld van mannen tegen mannen voor in de context van (team)sport, niet buiten het stadion maar binnen de sport zelf. Football is

de Amerikaanse volkssport; in deze sport speelt geweld een rol tussen de spelers. De sporters zijn zo uitgerust dat ze in volle vaart tegen de andere spelers kunnen lopen en botsen en de opponenten zo hard mogelijk tegen de grond kunnen gooien. In de Canadese volkssport ijshockey heet geweld 'body checken'. Dit wordt gezien als een lichamelijke 'vaardigheid' (Weinstein, Smith & Wiesenthal, 1995). Ijshockeyspelers zijn zo uitgerust dat ze hun lichaam als instrument van geweld kunnen gebruiken. Voor football en ijshockey geldt dat hoe harder een mannelijke sporter zich tegen een andere man gooit, des te luider is het gejuich. Er komen weinig rellen voor in verband met deze Noord-Amerikaanse volkssporten, sporten waar geweld als een 'natuurlijk' deel van de mannelijke versie van de volkssport wordt gezien (Weinstein, Smith & Wiesenthal, 1995). De zichtbaarheid van het (sport)geweld versterkt het synoniem stellen van lichamelijk geweld en woede aan (hetero)mannelijkheid.

Deze associatie tussen de mannelijke versie van volkssport en geweld is niet beperkt tot de spelers of de hooligans. Deze wordt indirect ondersteund en er wordt mee ingestemd (complicity). De meeste mannen en vrouwen die betrokken zijn bij voetbal, als deelnemers, als trainers, als toeschouwers en fans, als lezers van de sportpagina's, als televisiekijkers, enzovoort ondersteunen deze indirect, stemmen ermee in of zien het als een onontkoombaar onderdeel van de sport. In televisieuitzendingen worden hele harde botsingen en 'body checks' vaak in slow motion herhaald zodat ze bijna een gracieuze vorm krijgen (Morse, 1983). Geweld geldt hier als icoon van sierlijkheid! De boodschap is dat heteromannen sterk genoeg zijn om iemand in elkaar te slaan. Dit sportgeweld is tot een belangrijk deel van hegemoniale mannelijkheid gemaakt en is nauw verbonden met de twee andere aspecten van hegemoniale mannelijkheid - heteroseksualiteit en superioriteit - die al eerder aan de orde kwamen.

Messner & Sabo (1994) stellen dat geweld of de dreiging daarvan helpt om de superioriteit van hegemoniale mannelijkheid ten opzichte van vrouwen en van andere mannelijkheden in stand te houden. Volgens hen is het, onder andere, de associatie met geweld in een volkssport die heteromannen onderscheidt van vrouwen en homomannen. Er zijn trainers, spelers en toeschouwers die het hiermee eens zijn. Een ijshockeyspeler geeft bijvoorbeeld aan dat als het geweld uit het ijshockey gehaald zou worden de spelers dan maar in jurken en rokken zouden moeten spelen (Domi geciteerd in Coakley, 1998, p. 199). Een van de conclusies in het eerder geciteerde onderzoek van Messner (1992) naar mannelijkheid en sport is dat mannen zich identificeren met het geweld

in een volkssport omdat ze denken dat hen dat onderscheidt van vrouwen.

Dit verband tussen gender en geweld is niet incidenteel. Fysiek geweld is geen belangrijk onderdeel van (de heersende vorm van) westerse vrouwelijkheid (Connell, 1987) en ook niet van de vrouwelijke varianten van volkssport. Er is geen hooliganisme rondom vrouwenvoetbal, zelfs niet tijdens de wereldkampioenschappen. Het aantal vrouwelijke footballspelers is gering en 'body checken' is verboden in vrouwenijshockey. In de verhouding tussen mannen en vrouwen worden mannen geconstrueerd als gewelddadige sporters en vrouwen als niet of minder gewelddadig. Hetzelfde geldt voor de relatie tussen geweld en seksualiteit. De bovengenoemde bewering van een ijshockeyspeler over hockey zonder geweld had ook betrekking op homomannen. Heteromannen worden zo geconstrueerd als gewelddadige sporters en homomannen als bangeriken die niet kunnen vechten of bang zijn voor geweld. In beide situaties krijgt het mannelijke geweld een positieve lading.

Dit ligt anders wanneer het gaat om huidskleur of etniciteit. Net zoals het vertoon van lichamelijke expressiviteit beperkt is, waardoor de verschillen tussen zwarte en witte mannen instandgehouden worden, zo zijn er ook verschillen in de manier waarop witte en zwarte mannen gerepresenteerd worden in hun verhouding tot sportgeweld. Zwarte mannen worden vaak als sterker en gewelddadiger verbeeld in de sportmedia dan witte mannen (Knoppers & Elling, 1999a; Sabo & Jansen, 1992; Trujillo, 1995). Deze representatie geldt ook voor zwarte mannen buiten de sport. Net zoals de sportvaardigheden van zwarte mannen beschreven worden als iets 'natuurlijks', wordt ook het sportgeweld van zwarte mannen gekoppeld aan hun 'natuur'. Zwarte sporters (en zwarte mannen in het algemeen) worden geconstrueerd als mannen die 'van natuur' gewelddadig zijn, meer dan witte sporters (Dufur, 1997; Parker, 1996; Sabo & Jansen, 1992; Wiggins, 1997). Het geweld van zwarte mannen wordt gedefinieerd als 'grof' geweld dat een negatieve lading krijgt. Het geweld waarbij witte voetballers zijn betrokken heet dan 'slim geweld' en krijgt een positieve lading.

Identificatie met of betrokkenheid bij sportgeweld is dus verplicht voor degenen die hegemoniale mannelijkheid ondersteunen, maar tegelijkertijd versterkt de representatie van dit geweld verschillen tussen zwarte en witte mannelijkheden en, zoals we eerder zagen, tussen heteromannelijkheid enerzijds en vrouwelijkheid en homomannelijkheid anderzijds. Het is dus niet alleen het geweld dat problematisch is maar ook de betekenissen die er vaak (onbewust) aan worden gegeven.

Volkssport: de arena van hegemoniale mannelijkheid

De drie dimensies van de structuur van hegemoniale mannelijkheid die hier aan de orde zijn, staan duidelijk niet los van elkaar, maar zijn in een volkssport nauw met elkaar verbonden. Mannenvoetbal is een van de weinige zichtbare en openbare plekken waar deze vorm van mannelijkheid gehuldigd kan worden door de samenleving. Dit betekent niet dat de (re)presentatie van voetbal en voetballers alleen maar hegemoniale mannelijkheid (re)construeert en bevestigt op een collectieve manier of op symbolisch niveau. Voor de mannelijke voetballer kan sport een plek zijn om de gezondheid te bevorderen, plezier te hebben, sociale contacten te leggen en gespierde mannelijke lichamen in actie te bewonderen. De deelname van zwarte voetballers kan een bron van empowerment zijn voor zwarte mensen, terwijl hun deelname misschien ook de mythen over het zwarte (mannelijke) lichaam bij witte mensen versterkt. Ook is de volkssport een plaats waar de huidige definitie van hegemoniale mannelijkheid voortdurend bevestigd wordt door de verscheidenheid aan sporters. De manier waarop verschillen tussen sociale groepen in een volkssport gepresenteerd worden, maakt de contradicties zichtbaar die inherent zijn aan de huidige definitie van hegemoniale mannelijkheid.

Er wordt veel gedaan om het hetero-imago van een mannelijke volkssport zoals voetbal te behouden. Ook wordt veel in de strijd geworpen om vrouwelijke sporters te 'heteroseksualiseren'. Duidelijk heteroseksuele sporters krijgen meer geld en meer mogelijkheden voor publiciteit. Ze zijn vaak zichtbaarder dan hun soms betere lesbische concurrent of teamgenote (Griffin, 1998; Kolnes, 1995). Terwijl de (mannelijke) volkssport heteroseksualiteit ondersteunt door homoseksualiteit uit te sluiten, bevragen gespierde zelfstandige vrouwelijke sporters die hegemonie. Sommige voetbalclubs weigeren daarom bijvoorbeeld om met vrouwenteams te beginnen, omdat ze niet bekend willen staan als een 'lesbische' club (Hekma, 1994). Een vergelijkbare strijd voor het behoud van een hetero-imago voor de volkssport vindt plaats in Canada. Daar wordt de vraag gesteld of vrouwenijshockey te verkopen is aan het publiek vanwege de 'lesbian presence' (Théberge, 1998).

Deze reacties op de aanwezigheid van vrouwelijke sporters, vooral in voetbal, vormen een duidelijk voorbeeld van hoe hegemoniale mannelijkheid tegelijkertijd aangevochten en versterkt wordt. Dit gaat verder dan het bevragen van de seksuele voorkeur van vrouwelijke sporters. Hun aanwezigheid en hun prestaties dagen het beeld uit dat alleen mannen goed zouden kunnen voetballen. Tegelijkertijd worden hun prestaties in volkssporten vaak gebruikt om de

mannelijke superioriteit te bevestigen.

Segal (1993) concludeert dat de structuur van hegemoniale mannelijkheid er een is van contradicties; hoe meer de structuur van hegemoniale mannelijkheid zichzelf handhaaft, des te meer wordt deze bevestigd vanwege het relationele karakter van deze structuur. Dit zien we ook in de (re)presentatie van volkssporten. Een vorm van mannelijkheid wordt daar toegejuicht in verhouding tot gemarginaliseerde mannelijkheden en vrouwen. Tegelijkertijd is het de zichtbaarheid van dezelfde sociale groepen die de representaties en beeldvorming bevragen. Segal geeft aan dat veranderingen op het symbolische, structurele en individuele niveau moeten plaatsvinden om enig effect te hebben. Zij geeft aan dat theorieën over gender ook de verschillende mannelijkheden moeten meenemen. Het is dus niet genoeg om te bestuderen hoe de beeldvorming over/in een volkssport de structuur van hegemoniale mannelijkheid versterkt. We moeten er ook oog voor hebben hoe deze structuur bevestigd wordt en verschuift door de aanwezigheid en de 'agency' van gemarginaliseerde mannelijke sporters en van vrouwelijke sporters.

Een volkssport als voetbal is kortom niet alleen een strijd om de bal, maar onder andere ook om de (re)presentatie van gender en etniciteit. In samenhang daarmee is sportberichtgeving niet alleen een vorm van entertainment, maar tevens een strijdperk van hegemoniale en alternatieve constructies van de sociale werkelijkheid.

Literatuur

- Andrews, D. (1998). Feminizing Olympic reality. *International Review for Sociology of Sport*, 33, 5-18.
- Baartman, N. (1995). Huilen, knuffelen, aaien, flikflooiën, zoenen en graaien. *De Volkskrant*, 31 mei, p. 21.
- Bussemaker, J., Hermes, J. & Tonkens, E. (Eds.). (1995). Mannelijkheid? Mannelijkheid! Over bankovervallers, eenzame helden, zorgverlof en het duel. *Tijdschrift voor Vrouwenstudies* 16 (2).
- Cahn, S. (1994). *Coming on strong. Gender and sexuality in twentieth century women's sport*. New York: Free Press.
- Clarke, G. (1998). 'Just a bloody poof'. Justin Fashanu and football - a victim of homophobia? Paper gepresenteerd tijdens 'Queer Games? Theories, politics and sports. An international conference in Gay and Lesbian Studies', Amsterdam 29-31 juli.
- Coakley, J. (1998). *Sport in society. Issues and controversies*. London: McGraw-Hill
- Connell, R.W. (1987). *Gender & power*. Stanford: Stanford University Press.
- Connell, R.W. (1990). An iron man. The body and some contradictions of hegemonic masculinities. In M. Messner & D. Sabo (Eds.), *Sport, men and the gender order. Critical feminist perspectives* (pp. 83-95). Champaign: Human Kinetics.
- Connell, R.W. (1995). *Masculinities*. Berkeley: University of California Press.
- Connell, R.W. (1998). Masculinities and globalization. *Men and Masculinities*, 1, 3-23.

- Curry, T. (1991). Fraternal bonding in the locker room. A pro-feminist analysis of talk about competition and women. *Sociology of Sport Journal*, 8, 119-135.
- Dickey, C. & Power, C. (1998). Soccer gets sexy. *Newsweek*, May 25, pp. 72-73.
- Dufur, M. (1997). Race logic and 'being like Mike'. Representations of athletes in advertising, 1985 - 1994. *Sociological Focus*, 30, 345-356.
- Griffin, P. (1998). *Strong women, deep closets. Lesbians and homophobia in sport*. Champaign: Human Kinetics.
- Hall, M.A. (1996). *Feminism and sporting bodies. Essays on theory and practice*. Champaign: Human Kinetics.
- Hargreaves, J. (1994). *Sporting females. Critical issues in the history and sociology of women's sports*. London: Routledge.
- Harper, Ph.B. (1996). *Are we not men? Masculine anxiety and the problem of African-American identity*. New York: Oxford University Press.
- Hekma, G. (1994). *Als ze maar niet provoceren. Discriminatie van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen in de georganiseerde sport*. Amsterdam: Het Spinhuis.
- hooks, b. (1990). *Yearning. Race, gender, and cultural politics*. Boston: South End Press.
- Kane, M.J. (1995). Resistance/transformation of the oppositional binary. Exposing sport as a continuum. *Journal of Sport and Social Issues*, 19, 191-218.
- Kane, M. & Disch, L. (1993). Sexual violence and the reproduction of male power in the locker room. The 'Lisa Olson incident'. *Sociology of Sport Journal*, 10, 331-352.
- Kaufman, M. (1987). The construction of masculinity and the triad of men's violence. In M. Kaufman (Ed.), *Beyond patriarchy: Essays by men on pleasure, power and change* (pp. 1-29). Oxford: Oxford University Press.
- King, S. (1993). The politics of the body and the body politic. Magic Johnson and the ideology of AIDS. *Sociology of Sport Journal* 10, 270-285.
- Knoppers, A. & Bouman, Y. (1996). *Trainers/coaches. Een kwestie van kwaliteit?* Papendal, Arnhem: NOC*NSF.
- Knoppers, A. & Bouman, Y. (1998). *Altijd beter dan mijn sporters*. Papendal, Arnhem: NOC*NSF.
- Knoppers, A. & Elling, A. (1999a). *Gender, etniciteit en de sportmedia*. Utrecht/Tilburg: Centrum voor Beleid en Management, Universiteit Utrecht/Vrijtijdsdswetenschappen, Katholieke Universiteit Brabant.
- Knoppers, A. & Elling, A. (1999b). *Het is leuker om zelf te voetballen. Beeldvorming over de trainersfunctie in voetbal*. Zeist: KNVB.
- KNVB (1997). *Jubileumboek Vrouwenvoetbal*. Zeist: KNVB.
- Kolnes, L.J. (1995). Heterosexuality as an organizing principle in women's sport. *International Review for Sociology of Sport*, 30, 61-77.
- Kopay, D. & Young, P. (1977). *The David Kopay story*. New York: Doubleday.
- Lorber, J. (1993). Believing is seeing. Biology as ideology. *Gender & Society*, 7, 568-581.
- Majors, R. (1990). Cool pose. Black masculinity and sports. In M.A. Messner & D.F. Sabo (Eds.), *Sport, men and the gender order* (pp. 109-114). Champaign: Human Kinetics.
- Messner, M. (1988). Sport and male domination. The female athlete as contested ideological terrain. *Sociology of Sport Journal*, 5, 197-211.
- Messner, M. (1992). *Power at play: Sports and the problem of masculinity*. Boston: Beacon Press.
- Messner, M. & Sabo, D. (1994). *Sex, violence and power in sports. Rethinking masculinity*. Freedom: Crossing Press.
- Morse, M. (1983). Sport on television. Replay and display. In E.A. Kaplan (Ed.), *Regarding television. Critical appro-*

aches (pp. 44-66). Los Angeles: University Publications of America.

Murphy, P., Williams, J. & Dunning, E. (1990). *Football on trial*. London: Routledge.

Nelson, M.B. (1994). *The stronger women get, the more men love football*. New York: Harcourt Brace.

NOS Bureau Beeldvorming (1998). *Gelijk spel. Beeldvorming van mannen en vrouwen in sportprogramma's*. Hilversum: NOS Bureau Beeldvorming m/v.

Parker, A. (1996). Sporting masculinities. Gender relations and the body. In M. Mac an Ghaill (Ed.), *Understanding masculinities. Social relations and cultural arenas* (pp. 126-138). Buckingham: Open University Press.

Pitts, B. (1998). *Let the Gay Games begin! A case study of sport tourism, commercialization and the Gay Games V*. Paper gepresenteerd tijdens 'Queer Games? Theories, politics and sports. An international conference in Gay and Lesbian Studies', Amsterdam 29-31 juli 1998.

Pronger, B. (1990). *The arena of masculinity. Sport, homosexuality and the meaning of sex*. New York: St. Martin's Press.

Sabo, D. & Jansen, S.C. (1992). Images of men in sport media. The social reproduction of gender order. In S. Craig (Ed.), *Men, masculinity, and the media* (pp. 169-184). Newbury Park: Sage Publications.

Segal, L. (1993). Changing men. Masculinities in context. *Theory and Society*, 22, 625-641.

Stol, P. (1995). *Opsporing verzocht. Vrouwelijke trainers/coaches!* Stage-onderzoek in opdracht van NOC*NSF Universiteit Utrecht, Tracé Sport, Beweging en Gezondheid, vakgroep Pedagogiek.

Sugden, J. (1994). USA and the World Cup. American nativism and the rejection of the peoples game. In J. Sugden & A. Tomlinson (Eds.), *Hosts and champions: Soccer cultures, national identities and the USA World Cup* (pp. 219-252). Brookfield: Vermont Pub. Co.

Théberge, N. (1993). The construction of gender in sport. Women, coaching and the naturalization of difference. *Social Problems*, 40, 301-313.

Théberge, N. (1998). 'Same sport, different gender.' A consideration of binary logic and the sport continuum in the case of ice hockey. *Journal of Sport and Social Issues*, 22, 183-198.

Trujillo, N. (1995). Machines, missiles, and men. Images of the male body on ABC's Monday Night Football. *Sociology of Sport Journal*, 12, 403-423.

Weinstein, M., Smith, M. & Wiesenthal, D. (1995). Masculinity and hockey violence. *Sex Roles*, 33, 831-847.

Wiggins, D. (1997). *Glory bound. Black athletes in a white America*. Syracuse University Press.

een andere manier, vergelijkbaar met de wijze waarop Connell niet over 'hegemoniale vrouwelijkheid' spreekt maar over 'emphasized femininity'. Hij maakt dit onderscheid vanwege de macht die (collectief) verbonden is aan mannelijkheid.

4. Voetbal is geen volkssport in de Verenigde Staten. Om meer vrouwelijke kijkers te trekken is er een campagne begonnen waarin het accent ligt op de seksuele aantrekkingskracht van de mannelijke voetballers (Dickey & Power, 1998).
5. Martina Navratilova vertelde in een commentaar dat wanneer een vrouwelijke sporter zoiets had gezegd, ze dan voor 'hoer' zou worden uitgemaakt (King, 1993).
6. In 1990 maakte Justin Fashanu, een Engelse profvoetballer, bekend homo te zijn. Wesley Ton, een Nederlandse profvoetballer, deed hetzelfde zeven jaar later maar pas aan het einde van zijn voetbalcarrière. David Kopay is de eerste en enige prof in het Amerikaans voetbal die aangaf homo te zijn, maar hij deed dat twintig jaar geleden toen zijn carrière voorbij was (Clarke, 1998; Kopay & Young, 1977).
7. Zoenen is geen onderdeel van de alledaagse omgangs- of begroetingsvormen van mannen in de dominante (witte) Amerikaanse cultuur.
8. Tijdens de Olympische Spelen van 1996 was 36% van de deelnemers vrouw (Andrews, 1998). Tijdens de Gay Games van 1998 was dit percentage 42% (Pitts, 1998).
9. Mannen die niet geïnteresseerd zijn in vechten of in sport (en het geweld dat daarin voorkomt) worden 'sissy' genoemd in het Engels. 'Sissy' is een vrouwelijk woord dat geassocieerd wordt met homomannen.
10. Verschillen tussen vrouwen onderling op basis van huidskleur of etniciteit zijn binnen de sportcontext nog weinig in kaart gebracht. In de reguliere niet-sportmedia worden zwarte vrouwen vaak getoond op basis van hun lichamelijke sterkte en seksueel aantrekkelijk en in dienende functies (hooks, 1990). In een onderzoek naar de sportmedia (Knoppers & Elling, 1999a) werden deze beelden niet bevestigd. Zwarte vrouwen werden op dezelfde manier gerepresenteerd als witte vrouwen. Waarom worden witte en zwarte vrouwelijke sporters op dezelfde manier gerepresenteerd? Zijn verschillen tussen vrouwen onderling geen bedreiging voor de huidige definitie van hegemoniale mannelijkheid in de sport?

Noten

1. De Dienst Kijk- en Luisteronderzoek van de NOS geeft aan dat 35% van de kijkers van sportprogramma's en 47% van de kijkers naar de wedstrijden van het Nederlands elftal in het WK, vrouwen waren (NOS Bureau Beeldvorming, 1998).
2. Volgens Connell (1987) zijn de huidige definities van vrouwelijkheid en mannelijkheid niet symmetrisch. De heersende definitie van vrouwelijkheid wordt geconstrueerd in relatie tot hegemoniale mannelijkheid en is daaraan ondergeschikt. Connell noemt dit 'emphasized femininity' in plaats van 'hegemonial femininity'.
3. Connell beperkt 'complicity' tot mannen. Ik ben van mening dat complicity ook voor vrouwen geldt maar op